

ภาพลักษณ์พระสงฆ์ในเอกสารโบราณล้านนา

The Image of Buddhist Monks in Ancient Lanna Documents

สุนทร คำยอด^{1*} ศิริพร มณีชูเกตุ¹ ชยุตภักดิ์ คำมูล¹ และ อาภาลัย สุขสำราญ¹
Sunthorn Khamyod^{1*}, Siriporn Maneechukate¹, Chayutpat Kammoon¹ and
Apalai Suksamran¹

¹ กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
จังหวัดเชียงใหม่ 50290

¹ Thai language in Thai Department, Faculty of Liberal Arts, Maejo University, Chiang Mai 50290

* Corresponding author: sunthorn_030@mju.ac.th

Received: March 16, 2020; Revised: December 7, 2020; Accepted: February 22, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพลักษณ์พระสงฆ์ล้านนาจากเอกสารโบราณหลายแหล่งข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ล้านนาที่มีรากฐานจากโครงสร้างทางสังคม และความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของพระสงฆ์ล้านนา พบว่าการนำเสนอภาพของพระสงฆ์ในเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรจะเป็นภาพลักษณ์ด้านดี ซึ่งพบได้น้อยมากหากภาพลักษณ์พระสงฆ์ในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับรัฐจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นปัญหเป็นส่วนหนึ่งและอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ส่วนวรรณกรรมมุขปาฐะจะเสนอภาพพระสงฆ์ที่เป็นคนธรรมดาในสังคมสามารถนำมาล้อเลียนในเชิงขบขันได้ นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงโครงสร้างสังคมล้านนาที่มีการต่อรองเชิงอำนาจซึ่งพระสงฆ์อยู่ในฐานะผู้เบียดเบียนด้านอาหาร ดังนั้นภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่นำเสนอจึงเป็นภาพลักษณ์ด้านลบเพื่อระบายความเครียดของสังคม ทั้งนี้รัฐและภาคประชาสังคมล้านนาต่างไม่ได้คาดหวังต่อพระสงฆ์ในเชิงของการหลุดพ้นหากคาดหวังเพียงปฏิบัติตนตามกรอบที่กำหนดเท่านั้น

คำสำคัญ: ภาพลักษณ์ พระสงฆ์ล้านนา วาทกรรม

Abstract

This article aims to study the image of Lanna monks from various ancient documents in order to understand the phenomena related to Lanna monks that are based on social structure and the expectations of society on the role of Lanna monks. The results showed that the good image of the monks in the written documents was very rare. While the image of the monks in documents related to the state refers to monks as ordinary people as a part of state and under the authority of the state. For the oral literature will present images of monks who are ordinary people in society, able to make fun of parodies. In addition, it also reflects the Lanna society structure that has the power negotiation in which monks are in the position of food harasser. Therefore, the image of the monks presented is a negative image to release the stress of society. However, the government and the Lanna civil society sectors did not expect the monks in terms of liberation, if only expecting to act in accordance with the principles of morality.

Keywords: Ideology, Environmental ideology, Discourse

บทนำ

จากการสังเกตการเสนอข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์ในระยะที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพลักษณ์ด้านลบอย่างต่อเนื่องและในข่าวที่ปรากฏตามสื่อมวลชนนั้นมีพระสงฆ์ภาคเหนืออยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งชาวล้านนาเป็นกลุ่มชนที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์อย่างใกล้ชิด เพราะถือว่าเป็นผู้นำของชุมชน เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง การศึกษาขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทำให้ความรู้ในศาสนาไม่สามารถตอบสนองของระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป หากพระสงฆ์ล้านนาจำนวนหนึ่งได้ปรับตัวเองเข้ากับวิถีนานาชาติ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ “ครูบาฟิเวอร์” ที่เกิดขึ้นจากการคัดสรรคุณสมบัติบางประการแล้วนำมาผลิตซ้ำ เพื่อให้เกิด “ภาพลักษณ์ครูบา” จนกลายเป็นการรับรู้ภาพจำของพระสงฆ์ล้านนา นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้วัดและชุมชนไม่ได้ใกล้ชิดกันเหมือนเช่นในอดีต ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ ชาวล้านนาไม่นิยมบวชบุตรหลานเหมือนในอดีตจึงทำให้เกิดการขาดแคลนบุคลากรทางศาสนา เมื่อชุมชนกับวัดไม่ได้สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเช่นในอดีตส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง วัดขาดการควบคุมจากชุมชน จึงทำให้เกิดเหตุการณ์เสื่อมเสียและส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ ดังที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

หากเราจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ข้างต้นจึงต้องกลับไปทบทวนการนำเสนอภาพของพระสงฆ์จากเอกสารโบราณล้านนาที่กระจัดกระจาย ซึ่งเอกสารโบราณล้านนาในที่นี้หมายถึงเอกสารที่บันทึกเป็นอักษรธรรมล้านนาและเอกสารที่ได้รับการปริวรรตเป็นภาษาไทยกลางแล้ว โดยอายุของเอกสารต้องเก่าแก่เพียงพออีกทั้งต้องมีความเกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์พระสงฆ์อย่างชัดเจน แล้วนำมาประมวลเพื่อให้เข้าใจว่าแท้จริงแล้วชาวล้านนาคาดหวังอย่างไรต่อพระสงฆ์ เพื่อเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชาวล้านนา ในยุคจารีตที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการเสนอภาพลักษณ์พระสงฆ์ในเอกสารโบราณล้านนา

วิธีการศึกษา

1. สืบค้นและศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับภาพลักษณ์ วาทกรรม และการวิเคราะห์วาทกรรมแนววาทกรรมวิเคราะห์
2. ศึกษาค้นคว้าข้อมูล และเอกสาร งานวิจัยเกี่ยวกับภาพลักษณ์พระสงฆ์ และเอกสารโบราณล้านนา ทั้งกฎหมายโบราณล้านนา สุภาษิต ปรีชาคำทาย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยคัดเลือกเฉพาะเอกสารโบราณที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ล้านนาเท่านั้น
3. วิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
4. เรียบเรียงและนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

ภาพเสนอ หรือภาพลักษณ์ หมายถึงการเลือกคุณสมบัติบางประการของบุคคลที่เด่นชัด มีชีวิตชีวา เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป และลดทอนอัตลักษณ์บุคคลลงเป็นคุณสมบัติเพียงไม่กี่อย่าง (เสนาะ เจริญพร, 2548: 20) ดังนั้นภาพเสนอจึงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมที่ต้องผ่านการตีความเชิงอุดมการณ์ ดังนั้นผู้เขียนจึงเลือกใช้แนวคิดวาทกรรมเพื่อทำความเข้าใจประเด็นการเสนอภาพลักษณ์พระสงฆ์ ซึ่งนักวิชาการคนสำคัญที่นำเสนอแนวคิดดังกล่าวคือ มิแชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่มองว่าแนวคิดเรื่องวาทกรรมนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า “ความจริงในอุดมคติ” นั้นไม่ได้มีอยู่จริง หากแต่เป็นความจริงที่ขึ้นอยู่กับบริบทระหว่างความรู้กับอำนาจ (สุเรศ ไซติอุดมพันธ์, 2559: 109–110) วาทกรรมเป็นการเชื่อมโยงข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุด และเป็นข้อเท็จจริงทุกด้านของสังคมนั้น วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่

ถูกสร้างขึ้น เหมือนกับความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเช่นกัน ดังนั้นทุกคนจึงตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่งทั้งสิ้น วาทกรรมยังต้องยึดโยงอยู่กับการใช้ภาษาที่ได้กล่าวถึง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532: 326) ธเนศ วงศ์ยานนาวา ได้กล่าวถึง ความหมายของวาทกรรมไว้ว่าเป็นลักษณะของกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ผลิตความรู้ชุดหนึ่งขึ้นอยู่กระบบตรรกะภาษาในวาทกรรม และภาคปฏิบัติการของวาทกรรมต้องมีความสัมพันธ์ กับผู้นำเสนอความจริง ดังกล่าวว่ามิสสถานภาพในสังคมเป็นอย่างไร (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2529: 142)

แม้ว่าจะมีผู้ให้ความหมาย และมีมุมมอง ต่อ “วาทกรรม” ในแง่มุมที่ต่างกันออกไปหากสามารถสรุป เพื่อเป็นกรอบคิดในการศึกษาได้ว่า การวิเคราะห์วาทกรรมต้องอาศัย “ตัวบท” คือ ถ้อยคำที่ปรากฏในงานวรรณกรรมยุคจารีตที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของพระสงฆ์เป็นการสร้าง “อุดมการณ์” อีกนัยหนึ่ง คือ การผลิต “ความรู้” ชุดหนึ่งขึ้นโดยอาศัย ตัวบทเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม โดยมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับสภาพสังคม แสดงออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย ล้วนแต่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ผู้ศึกษาจะได้นำไปเป็นแนวในการวิเคราะห์ต่อไป

ผลการศึกษา

ภาพลักษณ์พระสงฆ์ในเอกสารในเอกสารโบราณล้านนานั้น จำแนกได้ 2 ส่วนคือ 1) เอกสารที่เป็นลายลักษณ์ ได้แก่วรรณกรรมประเภทโคลง โอวาทานุสาสนีของคณะสงฆ์เชียงใหม่(โอวาทสอนพระสงฆ์) คำสอนนาค(สำหรับสอนผู้ที่จะบรรพชา) กฎหมายโบราณล้านนา และความเชื่อเรื่องชิต 2) เอกสารที่เป็นมุขปาฐะ ได้แก่ ปรีศนาคำทาย ล้านวนเพลงกล่อมเด็ก บทขอ(เพลงปฏิพากย์) คำอุปัฏฐาสว(บทเกี่ยวพาราสี) และเรื่องข้าขันล้านนา ซึ่งวรรณกรรมทั้งสองกลุ่มที่ได้กล่าวข้างต้น เป็นชุดข้อมูลที่แพร่หลายและถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้ศึกษาจึงรวบรวมและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่ปรากฏในเอกสารลายลักษณ์

ภาพลักษณ์พระสงฆ์ในเอกสารที่เป็นลายลักษณ์นั้นได้สะท้อนภาพพระสงฆ์ 2 ลักษณะคือ พระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นอุคตมคติ และพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นปุชชน โดยลักษณะพระสงฆ์ที่เป็นอุคตมคตินั้นพบในโคลงนิราศหริภุญชัย โดยผู้ศึกษาเลือกโคลงนิราศหริภุญชัย ฉบับเชียงใหม่มาศึกษา โคลงดังกล่าวเป็นเรื่องราวของการเดินทางระหว่างเมืองเชียงใหม่ และเมืองลำพูนเพื่อไปนมัสการพระธาตุหริภุญชัยทั้งนี้ มีผู้สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ น่าจะประพันธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2060 (ประเสริฐ ณ นคร, 2546: 71) พบว่าวรรณกรรมเรื่อง

ดังกล่าวได้กล่าวถึงพระสงฆ์ จำนวน 2 บท โดยโคลงบทที่ 1 ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนไตร ดังโคลงที่ว่า

กัซักรแต่งตั้ง ลีรส
นบพระธรรมสังฆา ผ่านแผ้ว
สนาสนูปะกานามมา ขอมเรียก รักเอ๋
ไทยตำบลเมืองเป้า ปลานไ้ววิวรรณ์อรธ

(ประเสริฐ ณ นคร, 2546: 81)

จากโคลงข้างต้นผู้เขียนแสดงให้เห็นถึงการกล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะที่ควรกราบไหว้ด้วยศรัทธา จึงเป็นลักษณะของพระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นอุดมคติ กล่าวคือเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ทรงไว้ซึ่งศีลสมควรแก่การยกย่องกราบไหว้ มีสถานะศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังพบโคลงบทที่ 94 ที่กล่าวถึงพระสงฆ์ ในข้อความที่ว่า

ลูเถิงศาลาเทศหัน บริสุทธิ สว่างเอ๋
ขุมเที่ยวโทชินบุตร ยอบยัง
ภาณุแกว่งกงอุต อุมโอด มาเอ๋
เรียมตำเนินนี้จั่ง จอดแจ้งจักดล

(ประเสริฐ ณ นคร, 2546: 175)

โคลงบทข้างต้นได้กล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะของผู้แสวงบุญโดยเรียกพระสงฆ์ว่า “ชินบุตร” ซึ่งเป็นคำที่มีลักษณะยกย่องพระสงฆ์ และกล่าวถึง “ศาลาเทศ” คือศาลาสำหรับพระสงฆ์ที่ใช้สำหรับการเทศนาสั่งสอน จากโคลงสองบทข้างต้นได้สะท้อนภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในลักษณะอุดมคติของชาวพุทธทั่วไปคือ สงบ สมณะ และรอบรู้ในพระธรรมคำสอนสมควรแก่การยกย่องในฐานะผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่มีสถานะพิเศษสูงกว่าปุถุชนทั่วไป โดยยึดโยงกับการเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนไตร อาจกล่าวได้ว่าการกล่าวถึงพระสงฆ์ในลักษณะนี้ในวรรณกรรมลายลักษณ์เป็น “ขนบ” ในการประพันธ์ เนื่องจากเป็นบทแรกของคำประพันธ์ที่เรียกว่าบทพระนามพจน์ ยิ่งเป็นการตอกย้ำว่าวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์นี้มีลักษณะเป็นทางการผู้เขียนเลือกที่จะกล่าวถึงพระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นอุดมคติเนื่องจากกรอบคิดด้านขนบในการประพันธ์ ซึ่งต่างจากวรรณกรรมเพื่อความบันเทิงผู้เขียนจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นปุถุชนมากขึ้น พบได้ในโคลงอมรา เป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏปีที่แต่ง แต่ระบุว่าผู้แต่งคือ

“เทพไชย” สันนิษฐานว่าเรื่องดังกล่าวเกิดขึ้น ในสมัยอยุธยาตอนปลายคาบเกี่ยวกับต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, 2542: 7798) เนื้อเรื่องเป็นกล่าวถึงลูกสาวเศรษฐี ที่หลงรักพระภิกษุหนุ่มชื่อชินนะ โดยการมองลอดหน้าต่างระหว่างที่มารับบาตรที่บ้านเศรษฐี ระยะแรกพระชินนะมองเห็นนางด้วยความรู้สึกธรรมดา ภายหลังเมื่อถูกรบเร้ามากขึ้นด้วยการมอบเสื้อผ้าไปให้พระชินนะเพื่อลาสิกขาให้มาแต่งงาน พระชินนะแม้จะรู้สึกหวั่นไหวแต่ก็ตั้งมั่นในการบวชเพื่อพ้นทุกข์ ดังโคลงบทที่ 69 ที่กล่าวถึงความหวั่นไหวในความรักของพระชินนะที่ถูกคุกคามด้วยพิษแห่งความรักจนร้อนไหม้อยู่เสมอ ดังข้อความที่ว่า

ภิกษุตนหนุ่มหน้า บัวบาน

ตรัสตรองสุภสาร	ชู้ถ้อย
หฤทัยเกิดสันดาร	พิษซาบ ทรวงเอ่
อกเอ้าร้อนไหม้	ค่อยย้าคิดตระนิง

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2544)

เหตุการณ์กลับพลิกผันเมื่อพระชินนะปฏิเสธการการแต่งงาน นางอมราจึงตรอมใจตาย เมื่อพระชินนะทราบข่าวจึงเกิดอาลัยเนื่องจากเป็นต้นเหตุให้นางเสียชีวิตจึงกล่าวว่าแม้ชาตินี้จะได้ครองรักอยู่ร่วมกันแต่ขอให้ได้สมหวังในความรักในชาติต่อไป ในวันปลงศพนางอมราพระชินนะได้เห็นสีไบของนางจึงทอดผ้าสีไบของนางกับอกแล้วถึงแก่ภรรณา ดังโคลงบทที่ 142 ที่ว่า

ภิกษุตอบได้	คำทุกข์
ละเลือนน้ำตาตก	อาบหน้า
เอาสไบหอมกับอก	สยบท่าว ไบแล
สีเวดวางไว้เมียน	ลวดเมียนมรณา

(อุดม รุ่งเรืองศรี, 2544)

โคลงอมราเป็นวรรณกรรมที่มีพระภิกษุเป็นตัวละครสำคัญ อีกทั้งแสดงความคาดหวังต่อพระภิกษุในฐานะปุถุชนที่ยังคงเวียนว่ายอยู่ในโลกธรรม ซึ่งไม่ต่างจากปุถุชนทั่วไป ลักษณะดังกล่าวยังพบได้ในวรรณกรรมประเภทกฎหมาย ซึ่งแพร่หลายไปทั่วอาณาจักรล้านนาคือกฎหมายมังรายศาสตร์ ที่ได้กล่าวถึงการจัดการมรดกของบิดามารดา หากมีบุตรเป็นพระภิกษุให้จัดสรรมรดก ดังนี้

อนึ่ง มีลูกชาย 3 คน ลูกหญิง 1 คน รวมเป็น 4 คน ผู้ที่ไปทำงานกับขุน **ไปบวช 1** ค่ายชาย 1 ผู้น้องสาวเลี้ยงดูพ่อแม่ พ่อแม่ตาย ไม่รู้ว่าจะแบ่งปันข้าวของอย่างไร ให้แบ่งออกเป็น 15 ส่วน ให้แก่ลูกผู้ไปทำงานกับขุนส่วน 2 เพราะพ่อแม่เป็นสุขหรือทุกข์ยังฟังพาได้ ให้แก่ลูกที่ไปค้าขาย 2 ส่วน เพราะสมบัติของพ่อแม่หากหมดลงยังคงฟังพาอาศัยได้ **ให้ผู้ต่อกบวช 5 ส่วน เพราะได้ช่วยพ่อแม่ให้พ้นจากทุกข์** ส่วนลูกสาวที่เลี้ยงดูอุปถัมภ์พ่อแม่ไม่ให้ขาดตกบกพร่องนั้นให้แบ่ง 6 ส่วน (ชันะ ปิ่นเงิน, 2551: 46)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าการบวชของพระสงฆ์ล้านนานั้น ไม่ได้เป็นการตัดขาดจากครอบครัวหากยังมีสิทธิในทรัพย์สินสมบัติของครอบครัว และได้รับมรดกที่มากกว่าปกติ เพราะถือว่าการบวชนั้นเป็นการ “ช่วยพ่อแม่ให้พ้นจากทุกข์” ดังนั้นการบวชจึงเป็นหน้าที่หนึ่งของลูกที่พึงกระทำต่อพ่อแม่ และรัฐก็ให้การคุ้มครองสิทธิดังกล่าวจึงได้ตราเป็นกฎหมาย เห็นได้ว่าแม้ว่าพระสงฆ์จะเป็นชนชั้นพิเศษในสังคมล้านนา หากรัฐก็ได้ให้ความคุ้มครองในฐานะไพร่หรือประชากรของรัฐ นอกจากนี้ยังสะท้อนอำนาจของรัฐจารีตที่มีเหนือพระสงฆ์อีกด้วย

ตำราชีวิตได้กล่าวถึงการจัดการศพของพระสงฆ์ได้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับพระสงฆ์ในกรณีที่ว่าป่วยหนักทางครอบครัวอาจนำไปรักษาที่บ้าน และได้รับบุคลิกลักษณะการประโคมดนตรีเพื่อให้เหมาะสม ดังข้อความที่ว่า

“ภิกษุและสามเณรก็ดี หากไปเลี้ยงอายุสังขารยังบ้านเรือนพ่อแม่สันนั้น อันว่าห้องกลองก็บควรให้เข้าไปตีในบ้านที่นั่นแล เครื่องครัวอันแต่งสังการนั้นควรแต่งตามวิธีภิกษุและสามเณรนั้นชูประการ ยามเมื่อเวียกสร้างนั้นห้องกลองก็บควรตีแล ส่วนว่าภิกษุสามเณรนั้นเท่าควรหม้อยัง คือว่าปราสาทหลังเพียงนั้นแล ส่วนว่าห้องกลองนั้นควรที่ให้อยู่หนทางก่อนหน้าแล้ว. ตีไปแล บควรตีออกไปแล” (คเมนตร เซษฐพัฒน์นิช, 2539: 127)

จากข้อความข้างต้นได้ตอบย้ำว่าพระสงฆ์ล้านนายังคงเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว แม้การรักษายาบาลยามเจ็บป่วยยังเป็นหน้าที่ของครอบครัวที่ต้องดูแล และหากมรณภาพที่บ้านอาจสามารถตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้านได้ หากจะมีข้อจำกัดเรื่องการประโคมดนตรี และจำกัดรูปทรงของปราสาทศพ ให้เป็นปราสาทหลังเพียง คือปราสาทที่มีลักษณะหลังคาราบไม่มียอดแหลม พระสงฆ์ล้านนาจึงได้รับการจัดวางในฐานะของปุถุชนค่อนข้างมาก กล่าวคือไม่ได้คาดหวังต่อพระสงฆ์ในเชิงโลกุตรที่เป็นอุดมคติ แต่ได้รับการปฏิบัติในฐานะของประชากรของรัฐ และสมาชิกของครอบครัว มีสิทธิตามที่กฎหมายกำหนด

นอกจากนี้รัฐยังได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้เป็นไปตามครรลองที่รัฐมองเห็นว่าสมควร โดยอ้างอิงจากพระวินัย กฎหมายดังกล่าวเรียกว่า “โอวาทานุสาสนี” ซึ่งอาจเรียกว่า กฎหมายของพระสงฆ์ อาจเทียบเคียงได้กับประกาศของมหาเถรสมาคมในปัจจุบัน โอวาทานุสาสนีจะเป็นการตรากฎหมายของเจ้าผู้ครองนคร ร่วมกับคณะสงฆ์แล้วส่งการให้พระสงฆ์ทั้งอาณาจักรปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าผู้ครองนครดังโอวาทานุสาสนีในสมัยพระยาวชิรปราการ(พระเจ้าบ๋าน) ที่ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ.2319 มีข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

“จุลศักราช 1138 ตัวปี่รวายสัน เดือน 5 ออก 1 ค่ำ พร่ำว่าไฉวัน 4 ยามตุดซ้าย **มหาราชหลวงวชิรปราการ ตนอันเปน นครคุดตี คึดต้อสัณฐานบ้านเมือง และพุทธศาสนา เป็นต้น ใครหื้อก้านกุ่งรุ่งเรือง เปนจิรัฐติกาลไปภายหลัง** จังจักรานามินต์ พระสังฆเจ้า อันเปนเจ้าวัดใหญ่วัดน้อย อันมีในเวียงเชียงใหม่ ชุนตบซุงองค์ หื้อเมือเมตตาในราชนิเวสนะแห่งตนแล้ว ไหว้สาพระสังฆะเจ้า ว่าเยื้องฉันท ในวรพุทธศาสนาจักก้านกุ่งรุ่งเรือง และเป็นไปภายหลัง ดังอันขอพระสังฆะเจ้าชุนตบซุงพระองค์ มิเมตตาสั่งสอนสิกขิอมตามสิกขาบทอันเปนตามโบราณมา ชุประการแต่ ว่าสันนี้” (พระครูอดุลสีกิตต์, 2562)

ข้อความข้างต้นได้กล่าวถึงเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ที่ต้องการบริหารจัดการคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย แม้จะมีทั้งทำนองในการเขียนในเชิงการร้องขอ หากเจตนารมณ์ที่แท้จริงคือการบังคับ นอกจากนี้ยังมีข้อความที่กล่าวถึงการร่วมมือกันของคณะสงฆ์ที่ได้ร่วมกันตรากฎหมายฉบับนี้ ดังข้อความที่ว่า

“บัดนี้พระสังฆะเจ้า ชุนตบซุงพระองค์ ก็มีโสมนัสชมชื่น ยินดีมากนักหนา ซึ่งพระราชศรัทธาแห่งสมเด็จพระมหาราชหลวงมากนักแล้วฉันท ในวันเดือน 5 ออก 2 ค่ำ พร่ำไฉวัน 5 ยามกองงาย **พระสังฆะเจ้าทั้งหลายชุนตบซุงองค์ หมายถึง พระมหานาคเสนเจ้า วัดเชียงหมั่น ตนเปนสังฆะนายกเปนประธาน** จังพร้อมกันใน สิงหาพรามาธิบดีแล้ว จึงได้ตั้งยังโอวาทานุสาสนี” (พระครูอดุลสีกิตต์, 2562)

หากพิจารณาข้อความข้างต้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าองค์กรสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และต้องสนองงานของรัฐเพื่อจัดระเบียบคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยกษัตริย์มีอำนาจสั่งการคณะสงฆ์ได้ นอกจากนี้สิ่งที่โอวาทานุสาสนีได้บัญญัติไว้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของพระสงฆ์ล้านนาในขณะนั้น ที่มีลักษณะไม่ต่างจากปวงชนทั่วไป ดังข้อความที่ว่า

“อันหนึ่งไปนอกวัดอาราม เทียวทางไปป่าไปคอย หื้อมีอิริยาอาภัก อันเปนสมณสารูป
อย่าเอาเพศเปนคนครหส์สั เป็นสมรอย่าเปนอิติธัตตะ คือโงงด้วยผู้ญิง อักขธัตตะ คือโงง
ด้วยหมากรุก หมากสกา เหล้นเปี้ย เหล้นไก่อ เหล้นแสง สุราธุดโต โงงด้วยเหล้า วิกาลโกษณะ คือ
กินเข้าแลง อย่าประกอบด้วยนัจจิตติ ติดุริยะภันตะ กล่าวคือ ว่าอย่าพอน อึ้งซอ ติดสิ ตี เป่าปี
ขลุ่ย เปียะ พาหย์พิน สละล้อ ซึ่ง อย่าเอาน้ำตาลยังคลองทางหลวง เมื่อการมีไปเจาะบอกไฟ
อย่าเพ็ดผ้า ตือก พ้อนรำ ไหร้อง ไปก่นหน้าหมู่ะบอกไฟ” (พระครูอดุลสัสสีกิตติ, 2562)

ข้อความข้างต้นได้กล่าวถึงข้อห้ามที่ไม่พึงกระทำตามแบบของผู้ครองเรือน
โดยเรียงลำดับตามตัวบทข้างต้น ได้แก่ การเกี่ยวข้องกับผู้หญิงในเชิงสุสาว การเล่นหมากรุก
เล่นสกา เล่นการพนัน ขนไก่ สะสมอัญมณี ตีมสุรา รับประทานอาหารเย็น พ้อนรำ ขับซอ
(เพลงปฏิกายชนิดหนึ่ง) เล่นดนตรี เป่าปี เป่าขลุ่ย ติดพิน สีสละล้อ ห้าม นุ่งหยักรั้ง ตือก
พ้อนรำ ไหร้อง เมื่อมีการแข่งขันบั้งไฟ หากพิจารณาว่าสิ่งที่กฎหมายห้ามกระทำ คือสิ่งที่เกิดขึ้น
จริงในสังคม ดังนั้นพฤติกรรมของพระสงฆ์ล้านนาในอดีตจึงไม่ต่างกับคนทั่วไปมากนัก และ
สังคมยังคงคาดหวังต่อพระสงฆ์ให้อยู่ในวัตรปฏิบัติที่ดีสมควรแก่สมณสารูปเท่านั้นไม่ได้คาดหวัง
ในเชิงโลกุตระที่พ้นจากการเกี่ยวข้องกับสังคม อีกทั้งได้มีการกำชับว่าหากปฏิบัติไม่ได้ให้จัดการ
สิกขา ดังข้อความที่ว่า

“ตนใดก็ดี รักษาตนได้ ก็หื้อ สิกขอกุศลสาสนาลางแล้ว ดับปลิกยังกลัวเกลียดังอัน
ท้าวพระยาจักหื้อสิกขีย่อยายแก่โลกติบ” (พระครูอดุลสัสสีกิตติ, 2562)

ข้อความข้างต้นได้ต่อยอดอำนาจของรัฐกล่าวคือ “ท้าวพระยา” มีสิทธิอำนาจสั่งการให้
พระสงฆ์ลาสิกขาได้หากครองตนไว้ไม่ได้ ได้ล่วงละเมิดข้อห้ามที่ได้บัญญัติไว้ โดยกล่าวว่า
“หื้อย่อยายแก่โลกติบ” หมายถึงให้พระสงฆ์ทั้งปวงมีความละอายต่อฆราวาสหากมีพฤติกรรมที่ไม่
เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของพระสงฆ์ โดยใช้
พิธีกรรมเป็นเครื่องมือ โดยจะใช้ขับในพิธีเรียกขวัญ หรือทำขวัญนาคที่จะเข้ามาบวชโดยเฉพาะ
ผู้ที่เข้าบรรพชาเป็นสามเณร ดังข้อความที่ว่า

“อันหนึ่งนายอัยรีเข้ารอมของ นายจะไปคุมกองวัดอื่น เด็กตื่นแหว่งกลางคืน ซ้อลงทิน
กินคำซุดจี้จั่วแมงจอน ดักหลวงทอนเม่นตุ่น เล่นกำผูกฝุ่นหัวเล่นงัวขึ้นต่าง เล่นเป็นค่าง
เป็นลิง นายอย่าหลิวตางิงสีนาด เล่นเขตปราบกินเมือง เล่นนันทเมืองหมากบ้า เล่นโงงผ้าชีชี
หลังผัดช้าง จับไม้ยังกางเกง เล่นซ่อนไขเป็นเต่าใช้โก คลานเล่นกลางเขตเล่นเป็นปรตห้อยหัว”
(พระครูบามนตรี ธรรมเมธี, 2539: 117)

คำสอนภาคข้างต้นได้กล่าวถึงข้อห้ามของสามเณร โดยห้ามการสะสมสิ่งของห้ามค้าขาย ห้ามชุดแมลง ห้ามดักमें ห้ามเล่นฝุ่นเล่นทราย ห้ามเล่นวัวต่าง ห้ามเล่นเป็นลิง ห้ามเล่นยิงปืน ห้ามเล่นขี่ม้าส่งเมือง ห้ามเล่นสะบ้า และการละเล่นชนิดอื่น ๆ ที่เป็นการเล่นของเด็กทั่วไป โดยคำสอนนี้สะท้อนความคาดหวังของสังคมต่อสามเณรที่เข้ามาบวชเรียนว่าอย่าทำตนเหมือนเด็กทั่วไป วรรณกรรมเรื่อง คำวอดยสุเทพและคำวอสร้างถนนในเมืองเชียงใหม่ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2416 ในรัชสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ได้กล่าวถึงการสร้างวิหารวัดเชียงมั่น ได้กล่าวถึงพระสงฆ์จากวัดเก่าคือที่เป็นช่างฝีมือดี มีความชำนาญในเรื่องเครื่องไม้ และทำได้ อย่างคล่องแคล่วและรวดเร็ว ดังโคลงที่ว่า

อยู่รืออยู่เก่าตื้อท่านหมวดนั้น แก่วนเหลือ	
ลูกมือก็ชำนาญจุดเจือ	แก่วนขึ้น
ตั้งหลังกันเมื่อเปี้ย	เปี้ยใส่ เดียวเฮย
ในกับพอพิศเพื่อง	มอกระเล้งตาแยง
(ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2536: 25)	

จากวรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์ที่ผู้เขียนได้นำมาเสนอไว้ข้างต้นสามารถกล่าวถึงภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ล้านนาได้ว่า พระสงฆ์ล้านนาแม้จะเป็นชนชั้นพิเศษที่ได้รับการนับถือในฐานะผู้ทรงศีลซึ่งปรากฏในโคลงนิราศหริภุญชัย หากโคลงอมราได้กล่าวถึงพระภิกษุในฐานะของปุถุชนที่ยังไม่อาจตัดขาดจากความรักและความหลงได้ คำวอดยสุเทพและคำวอสร้างถนนในเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะช่างฝีมือ นอกจากนี้กฎหมายโบราณทั้งมังรายศาสตร์ และโองาตนาสาสนีย์ ได้สะท้อนภาพพระสงฆ์ในฐานะของประชากรที่เป็นส่วนหนึ่งของรัฐและเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว หากต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสังคมล้านนายุคจารีต รัฐหรือฝ่ายอาณาจักรมีอำนาจเหนือกว่าคณะสงฆ์หรือฝ่ายพุทธจักรอย่างเด็ดขาด และความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์จะเน้นการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสมณสาธูปเท่านั้น ทั้งนี้ไม่ได้คาดหวังในลักษณะของโลกุตระหรือพ้นจากการควบคุมของสังคม กล่าวคือพระสงฆ์ล้านนาถูกเสนอภาพให้เป็นปุถุชนมากกว่าพระสงฆ์ที่ในลักษณะของอุดมคติตามความคาดหวังของสังคมปัจจุบัน

2. ภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่ปรากฏวรรณกรรมมุขปาฐะ

ภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่ปรากฏในเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษรได้สะท้อนภาพพระสงฆ์เพียงลักษณะเดียว คือ ภาพพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นบุรุษน ดังจะเห็นได้จากสำนวนล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ กล่าวคือสำนวนที่สะท้อนภาพด้านดีของพระสงฆ์พบได้น้อยมาก เช่น “ชะโยมดีย่อนตุ้เจ้า ลูกเต้าดีย่อนพ่อแม่” (สถาบันวิจัยสังคม, 2539: 188) ส่วนสำนวนที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์มักสะท้อนภาพลักษณ์ด้านลบ เช่น “ปัดร้องพระกินข้าว ปัดร้องเจ้าขึ้นเรือน” (สมร เจนจิระ, 2541: 82) หมายความว่า ไม่ควรเรียกพระมาร่วมกินข้าว และไม่ควรรีบเรียกเจ้านายผู้ปกครองมาเยี่ยมเรือน เนื่องจากทั้งพระ และพระสงฆ์ เป็นชนชั้นที่มีอำนาจ อาจทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ครอบครัวได้ เช่นเดียวกับสำนวนที่ว่า “บ่มีเงินหมื่นอย่าลั่นตุ้เจ้า ใก่บ่เต็มเล้าอย่าลั่นหมู่อำเภอ” (สมร เจนจิระ, 2541: 82) หมายความว่า หากมีเงินไม่มากอย่ายุ่งเกี่ยวกับพระสงฆ์ หากไม่อาหารไม่มากพอย่ายุ่งเกี่ยวกับพวกอำเภอ คือ กลุ่มนักปกครอง สองสำนวนข้างต้นมีลักษณะคล้ายกัน คือ ทั้งพระสงฆ์ และผู้มีอำนาจในการปกครอง มักจะเอาเปรียบคนทั่วไปเพราะคนทั้งสองกลุ่มมีอำนาจ พระสงฆ์มีอำนาจที่ยึดโยงกับพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับเจ้านายและนักปกครองที่มีอำนาจทางกฎหมาย ดังนั้นเมื่อยู่กับคนทั้งสองกลุ่มนี้ย่อมจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนได้ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนผ่านสำนวนที่ว่า “ผีค้ำบน คนค้ำลุ่ม ตุ้เจ้าค้ำทางกลาง” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2552: 76) สำนวนข้างต้นได้กล่าวถึงการ “ค้ำ” เป็นคำกริยาที่หมายถึงการเบียดเบียน ผีมักเบียดเบียนด้านบน คือ ขวัญ จะทำให้ผู้นั้นเจ็บป่วยด้วยการกระทำของผี ส่วนคนนั้นจะเบียดเบียนเบื้องล่าง หมายถึงชนชั้นปกครองมักจะเกณฑ์แรงงานทำให้ประชนเดือดร้อน พระสงฆ์จะเบียดเบียนตรงกลาง คือต้องหมายถึงการรบกวนด้านอาหาร สำนวนนี้จึงนำร่างกายของคนมาแสดงให้เห็นถึงการเบียดเบียนของกลุ่มคนที่มีอำนาจสองกลุ่ม คือ พระและนักปกครอง โดยกล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะสถาบันที่รีดส่วนเกินจากภาคการเกษตรกรรม โดยใช้พิธีกรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำทรัพยากรบางส่วนไปจากชุมชนในรูปบุญกุศล ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับอาหารยังพบได้ในสำนวน “ปัดกินของสังฆะ ปัดลิสะพ่อแม่” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2550: 102) หมายถึงคนทั่วไปไม่ควรบริโภคอาหารของพระสงฆ์ยิ่งเป็นการตอกย้ำความเครียดของสังคมที่เกิดจากการเบียดเบียนเรื่องอาหารของสถาบันพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังพบสำนวนที่สะท้อนความคาดหวังต่อพระสงฆ์ของชนล้านนาจากสำนวน “บ่นบดินับพระ หื้อนับผ้าเหลือง บ่นบตอเฟือง หื้อนับเม็ดข้าว” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2550: 102) หมายความว่าอย่านับถือที่บุคคล ควรพิจารณาถึงพระธรรมคำสอนซึ่งสำนวนดังกล่าวได้ใช้จิรวเป็นสัญลักษณ์คำสอนของพระพุทธเจ้า สำนวนนี้มักใช้ในบริบทที่

พระสงฆ์มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเพื่อใช้ปลอบใจไม่ให้คนทั่วไปเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าส่วนวล้านนาได้สะท้อนภาพลักษณ์ด้านลบของพระสงฆ์ ในลักษณะของผู้เบียดเบียนด้านอาหาร อีกทั้งไม่ได้คาดหวังในตัวบุคคล หากให้ความสำคัญกับ คำสอนพระพุทธรู้จักมากกว่า

นอกจากนี้ยังพบส่วนวล้านนาในลักษณะการล้อเลียนพฤติกรรมของพระสงฆ์ เช่น “ผ้าสังกัปลิวหิต ๆ” หมายถึง ภิกษุที่ไม่สำรวมอาการ โกรธหรือดีใจมาก ๆ (อุดม รุ่งเรืองศรี และคณะ, 2542: 75) ใช้เรียกพระสงฆ์ที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป เช่นเดียวกับ ส่วนวล้านนา “หัวหมตกินตดตุ้เจ้า” หมายถึง คำล้อเลียนสามเณร ที่เดินตามหลังพระ (อุดม รุ่งเรืองศรีและคณะ, 2542: 122) และส่วนวล้านนาที่นำพฤติกรรมของสามเณรที่อยู่ในวัยอยากรู้อยากลองมา เปรียบเทียบกับพฤติกรรมของคนคือร้านไม่เชื่อฟังผู้อื่น ดังส่วนวล้านนาที่ว่า “พระหน้อยลองเฝ้า” (อุดม รุ่งเรืองศรีและคณะ, 2542: 80) หมายถึงสามเณรที่ทดลองทำดินปืนย่อมจะเกิดอันตราย จะเห็นได้ว่าส่วนวล้านนานอกจากจะสะท้อนภาพลักษณ์ด้านลบอย่างชัดเจนแล้ว ยังปรากฏ ลักษณะการล้อเลียนพฤติกรรมของพระสงฆ์อีกด้วย

การนำพระสงฆ์มาล้อเลียนยังปรากฏในวรรณกรรมมุขปาฐะประเภทเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งตัวบทมีเนื้อหาล้อเลียนพระสงฆ์กับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับพระธรรมวินัย ดังเนื้อเพลง อือ จา จา ที่ว่า “เจ้าหลับสองตา มินอยู่เฝ้าเลื้อ ถ้ามันบ่มาบลูกกู ก็มากินสั้มปานะ มานลูก พระ ก็มากินสั้มปะแพน ซ้าแม่มัน มานวันแสน ซ่างมันเทอะหล้า ขะโยมพระหน้อย มีปาล้า เอาผ้าอ้อมไปซัก นอกในกำแพง เอาอุไปแขวน วิหารเด็งเอ็ง ร้องทุหลวงเป็นพ่อเฒ่า ร้องพระ เจ้าเป็นแม่หมอนนอ” (พรรณเพ็ญ เครือไทย, 2540: 10) และในบทที่เกี่ยวข้องกับการทำบังไฟ ดังข้อความที่ว่า “บอกไฟบ่ออยู่ ทุปุทุแปลง บอกไฟบ่แดง ทุแปลงทุสร้าง” (พรรณเพ็ญ เครือไทย, 2540: 38) พฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับบังไฟ ยิ่งตอกย้ำส่วนวล้านนา “พระหน้อย ลองเฝ้า” เนื่องจากเฝ้าหรือดินปืนนั้นเป็นวัตถุที่สำคัญในการผลิตบังไฟ ดังนั้นเพลงกล่อมลูก บทนี้นอกจะเป็นการล้อเลียนพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นการสะท้อนพฤติกรรมของพระสงฆ์ในยามว่าง ที่มักจะเตรียมผลิตบังไฟเพื่อจุดในงานประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา เช่น งานสงกรานต์พระธาตุ ลำค้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบข้อความบางตอนของเพลงขอ (เพลงปฏิพากย์ของชาวล้านนา) ที่กล่าวถึงพระสงฆ์ ดังเนื้อเพลงที่ว่า “ดูพระอยู่วัด ม่วนซ้องกับกลอง วัวควายลงหนอง ม่วนกับ หญ้ากับน้ำ” (อุดม รุ่งเรืองศรีและคณะ, 2542: 55) พฤติกรรมที่สำคัญของพระสงฆ์อีก ประการหนึ่งคือการตีกลอง ซึ่งเป็นจารีตหนึ่งของพระสงฆ์ชาวล้านนา ที่สามารถตีกลองเพื่อบอก สัญญาณต่าง ๆ ได้ เพราะทำนองในการตีกลองเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษที่คนใน

ชุมชนนั้น ๆ รับทราบเป็นอย่างดี แม้ในโฆวาทานุสาสนีย์ ได้กล่าวถึงการติกลองโดยมีข้อกำหนดว่า “เยื่อง 1 เล่า ในกาลควรติกลองก็หือต้อยวัดไผ่วัดมันตามอันหวนพอบ อยาได้เอาไปตีคุมกันในกลุ่มทุ่งกลางนา นอกครัวในเวียงที่ใดสักแห่ง” (พระครูอดุลสีกิตติ์, 2562) เห็นได้ว่ากฎหมายได้กำหนดควาให้พระติกลองได้เฉพาะในวัดของตนเท่านั้น จะเห็นได้ว่าตัวบทของเพลงกล่อมเด็กนั้น และเพลงปฏิพากย์ นอกจากจะล้อเลียนพระสงฆ์แล้ว ยังได้สะท้อนถึงพฤติกรรมของพระสงฆ์ในที่สามารถผลิตบั้งไฟ และติกลองทำนองต่าง ๆ ได้ ไม่ใช่ข้อห้ามแต่อย่างใด วรรณกรรมปฏิพากย์ อีกประเภทหนึ่งของล้านนา คือ คำอุปัฏฐาสว หมายถึง ข้อความที่ใช้เกี่ยวพราลิสระหว่างหนุ่มสาวในสังคมล้านนาในอดีต ตัวบทกล่าวถึงพระสงฆ์ไว้น้อยมาก พบเพียงลักษณะเดียวคือการเปรียบเทียบการเชิดคนง่าย เหมือนศิษย์วัดที่เดินตามหลังพระในขณะบิณฑบาต ดังข้อความที่ว่า “ปถำอุเยะ เหมือนพะเชนหม บิไชโยม ดวยหลังตุ้เจ้า” (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2532: 119) ปริศนาคำทาย ก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งของเด็กโต ที่จะนำมาทายกัน พบว่าปริศนาคำทายนั้นได้มีบางคำที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์เช่นกัน โดยเนื้อหาจะล้อเลียนพฤติกรรมการบิณฑบาตของพระสงฆ์ ดังปริศนาคำทายที่ว่า “เมื่อเข้าชีข้างไค่ ดาวนโคงชีข้างยุบ” และ “เข้าหางย ขวายคำ” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2549: 14) ทั้งสองปริศนาคำเฉลยคือ พระบิณฑบาต และบาตรพระ ตามลำดับ มีปริศนาคำทายที่มีลักษณะตั้งคำถามกับพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ไม่ทำงานแต่มีอาหารรับประทาน ดังปริศนาที่ว่า “ปมีเมีย ปมีลูก ข้าวบปลุก แต่มีข้าวกิน” (พรธณเพ็ญ เครือไทย, 2542: 133) หมายความว่า ไม่มีภรรยาไม่มีบุตรไม่ปลุกข้าวแต่มีข้าวรับประทาน คำตอบคือ พระสงฆ์ เห็นได้ว่าปริศนาคำทายจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับอาหารเป็นหลัก

วรรณกรรมมุขปาฐะอีกจำพวกหนึ่งคือ นิทานตลกล้านนาที่นำพระสงฆ์มาล้อเลียนเพื่อความขบขัน พบเรื่องเล่าในลักษณะดังกล่าวเป็นจำนวนมากและแพร่หลายทั่วไป ในการศึกษาครั้งนี้จะเลือกเรื่องตลกที่แพร่หลายในท้องถิ่นล้านนาคือเรื่อง “กะต่าปาคำตุ้” หมายถึง นายกะต่าปาแกล้งพระ เรื่องดังกล่าวอาจเทียบได้กับ นิทานชุดศรีธนญชัยของภาคกลาง นิทานในชุดนี้มีหลายเรื่องและจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบิณฑบาตของพระสงฆ์ เรื่องกะต่าปาคำตุ้ตอนนี้มีเรื่องโดยย่อว่า

พระสงฆ์ได้บอกศิษย์วัดชื่อ กะต่าปาว่าเมื่อดาวประกายพรึกขึ้นมาเพียงยอดตาลให้ปลุกด้วย จะตื่นไปบิณฑบาต พอถึงกลางคืนกะต่าปาจึงนำจุดเทียนติดไว้ปลายไม้ แล้วจึงไปปลุกพระให้ตื่นไปบิณฑบาต พระจึงรีบคว้าบาตร และบอกแก่กะต่าปา ว่าหากใครมาเรียกที่กฎห้ามเปิดประตูเป็นอันขาด ระหว่างทางพบว่าไม่มีใครใส่บาตรเพราะเป็นเวลากลางคืน

จึงกลับมาที่กุฎและเรียกให้เปิดประตูแต่ กะต๋ำปาไม่ยอมเปิดประตู พระจึงไปนอนที่ดงฟักทอง รุ่งเช้าชาวบ้านจึงมาเคาะตีระฆังพระสงฆ์นึกว่าเป็นผลฟักทอง ลัวจึงเอามือปิดตีระฆังพระเพราะ นึกว่ากำลังเก็บผลฟักทอง แต่บางสำนวนเล่าว่าใช้ตะขอเกี่ยวตีระฆังพระจนถึงแก่กรรมภาพ (หทัยวรรณ ไชยะกุล, 2539: 74)

เห็นได้ว่านิทานเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับอาหารการกินซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในวัฒนธรรม ชาวนา เนื่องจากสังคมชาวนาในอดีตชาวเป็นทรัพยากรที่มีจำกัด แรงงานมีไม่มาก และ เทคโนโลยีไม่ก้าวหน้า หากพิธีกรรมของชาวล้านนาจะนิยมนำข้าวและอาหารไปถวายพระ เช่น พิธีทานข้าวล้านบาตร ซึ่งจะนำข้าวใหม่ไปถวายในเดือน 4 เหนือ นอกจากนี้ยังนำข้าวและอาหาร ไปถวายพระทุกเทศกาลที่เรียกว่า “การทานขันข้าว” ดังนั้นการเล่าเรื่องตลกที่พระสงฆ์เป็นฝ่าย แพ้เสียพลาจึงเป็นการระบายความเครียดผ่านเรื่องเล่า ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ตรงกันข้ามกับสภาพ จริงในสังคม ในชีวิตจริงสังคมล้านนามองว่า “ตุ้เจ้าค่ากลาง” หมายถึงเบียดบังเรื่องอาหาร หากในเรื่องเล่า พระสงฆ์จะถูก “ค่า” ให้เป็นตัวตลก บางครั้งถึงแก่ชีวิต

ภาพลักษณ์พระสงฆ์จากวรรณกรรมมุขปาฐะนั้น สะท้อนภาพพระสงฆ์ที่เป็นปุถุชน ทั่วไป ภาพลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งคือผู้เบียดบังทรัพยากรคืออาหารและปัจจัย พบได้จาก สำนวน เพลงปฏิพากย์ ปริศนาคำทาย และนิทานมุกตลก นอกจากนี้ยังพบการนำพฤติกรรม ของพระสงฆ์มาล้อเลียน โดยจะเลือกพฤติกรรมที่ขัดกับพระวินัยเช่นการ มีภรรยาและบุตรของ พระสงฆ์ พบได้ในเพลงกล่อมเด็ก กล่าวได้ว่าภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ที่พบในวรรณกรรมมุข ปาฐะจะเป็นภาพลักษณ์ด้านลบ โดยนำพฤติกรรมของพระสงฆ์มาล้อเลียนให้เกิดความขบขัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากโครงสร้างสังคมล้านนา ที่จัดวางเป็นชนชั้น พิเศษ วรรณกรรมมุขปาฐะไม่ได้แสดงความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ อีกทั้งยังเน้นให้นับ ถือพระธรรมมากกว่าพระสงฆ์อีกด้วย

อภิปรายและสรุปผล

ภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่ปรากฏในเอกสารโบราณล้านนาแม้ว่าเอกสารที่นำมาศึกษามี ความหลากหลายทั้งแหล่งข้อมูล และจุดประสงค์ในการสร้างตัวบท พบว่าการนำเสนอภาพของ พระสงฆ์ในลักษณะอุดมคติ พบได้ไม่มากนักในเอกสารที่เป็นลายลักษณ์ จะกล่าวถึงพระสงฆ์ใน ลักษณะที่เป็นทางการ และเป็นชนบในการแต่งวรรณกรรมที่นิยมบูชาพระรัตนไตรก่อน ลักษณะ ดังกล่าวพบได้น้อยส่วนใหญ่วรรณกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งวรรณกรรมทั่วไป และ กฎหมายโบราณล้านนาจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในลักษณะที่เป็นปุถุชนที่ยังข้องเกี่ยวกับ รักโลก

โกรธหลง อย่างไม่ตะขิดตะขวง ถือเป็นเรื่องธรรมดา เน้นการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสมณสาธูป ทั้งนี้ไม่ได้คาดหวังในลักษณะของการหลุดพ้นแต่อย่างใด นอกจากนี้พระสงฆ์ยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ อีกทั้งต้องเป็นเครื่องมือของรัฐในการจัดระเบียบสถาบันพระสงฆ์โดยมีเป้าหมายเพื่อเตรียมพร้อมและไม่ใช่การระต่อความมั่นคงของรัฐ ในวาระกรรมมุขปาฐะนั้นยังเป็นการตอกย้ำว่าพระสงฆ์เป็นคนธรรมดาในสังคมที่สามารถนำล้อเลื่อนได้ผ่าน ปริศนาคำทาย จำนวนล้านนา และเรื่องตลก ซึ่งสะท้อนถึงโครงสร้างสังคมล้านนาที่มีการต่อรองเชิงอำนาจ ซึ่งพระสงฆ์ได้รับการตีตราว่าเป็นผู้เบียดเบียนด้านอาหาร ดังนั้นภาพลักษณ์พระสงฆ์ที่นำเสนอผ่านสื่อดังกล่าวจะเป็นภาพลักษณ์ด้านลบทั้งหมด นัยยะหนึ่งเป็นการพ่นโคลาความเครียดจากโครงสร้างสังคมที่บีบคั้น เป็นอาวุธของผู้อ่อนแอที่จะใช้ต่อรองอำนาจ เป็นทางออกของสังคมเพื่อให้พ้นภาวะ “กลืนไม่เข้าคายไม่ออก” เพราะบุญก็ปรารถนาแต่ข้าวปลาก็ไม่เพียงพอ ดังนั้นภาพลักษณ์ด้านลบของพระสงฆ์จึงถูกผลิตขึ้นเพื่อระบายความเครียดของสังคม นอกจากนี้วาระกรรมกลุ่มนี้ยังสะท้อนการไม่คาดหวังต่อสถาบันพระสงฆ์ ให้นับถือที่คำสอนของพระพุทธเจ้ามากกว่า ทำให้เข้าใจโครงสร้างสังคมล้านนาที่มีกระบวนการจัดการสถาบันพระสงฆ์ในลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือรัฐจัดการด้วยกฎหมาย ภาคประชาสังคมจัดการด้วยเรื่องเล่ามุขปาฐะ ทำให้ทราบถึงการจัดวางฐานะของพระสงฆ์ที่อยู่ในระบบของอำนาจที่มีการต่อรองอยู่เสมอ นอกจากนี้ทั้งรัฐและภาคประชาสังคมล้านนาล้วนไม่ได้คาดหวังต่อพระสงฆ์ในเชิงของการหลุดพ้น หากคาดหวังเพียงปฏิบัติตนตามกรอบที่กำหนดเท่านั้นก็เพียงพอ เห็นได้ว่าความคิดเหล่านี้เป็นร่องรอยที่พบเห็นได้จากเอกสารโบราณล้านนา

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย การสร้างภาพลักษณ์พระสงฆ์วาระกรรมของนักเขียนภาคเหนือ และได้รับทุนอุดหนุนจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เอกสารอ้างอิง

- คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช. (2539). **ชิต: ข้อห้ามในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยชนะ ปิ่นเงิน. (2551). **การปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหากฎหมายมั่งรายศาสตร์ฉบับวัดแม่คือ**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2532). **การศึกษาเปรียบเทียบคำอุปมาอุปไมยสำนวน**

และพยางค์อีสาน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2529). มิเชล ฟูโกต์: ปัญญาชน ความจริง และอำนาจ. **เศรษฐศาสตร์การเมือง**, 5(1-2), 142-154.

นิติ เอียวศรีวงศ์. (2538). **ผ้าขาวม้า, ผ้าจีน, กางเกงใน และ ฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

บุญคิด วัชรศาสตร์. (2550). **ภาษิตคำเมืองเหนือ**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.

ประเสริฐ ญ นคร. (2546). **โคลงนิราศหริภุญชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ญ นคร สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระครูบามนตรี ธมฺมเมธี. (2539). **ของดีจากฟ้าใบลาน เมืองเหนือล้านนา**. เชียงใหม่: สิ่งคำการพิมพ์.

พระครูอดุลสีกิตติ์. (2562). **โอรุทานุสาสนีย์ ฉบับวัดบวรจรกหลวง จารเมื่อ พ.ศ. 2400**. เชียงใหม่: เอกสารอัดสำเนา.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. (2540). **เพลงกล่อมเด็กล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรรณเพ็ญ เครือไทย. (2542). **ปริศนาคำทายล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (2536). **คร่าวดอยสุเทพและคร่าวซอสร้างถนนในเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถาบันวิจัยสังคม. (2539). **กำบ่าเก่าเล่าไว้ (ภาษิตคนเมือง)**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมร เจนจิจะ. (2541). **ภาษิตล้านนา**. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2559). **ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสนาะ เจริญพร. (2548). **ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทองสุญ**. กรุงเทพฯ: มติชน.

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2539). **การสร้างมุขตลกในเรื่องข้าขันของล้านนา** (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). **โวหารล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2544). **โคลงอมรา**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2552). **สำนวนล้านนา**. เชียงใหม่: กองทุนศาสตราจารย์อานันท์มานะมิตร.